

WOJCIECH GUZEWICZ*

Kościoły i parafie diecezji elckiej (cz. 19)

Dziewiętnasta część serii *Kościoły i parafie diecezji elckiej* koncentruje się na ośrodkach kościelnych w Prusce (Matki Bożej Częstochowskiej), Przerośli (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny), Puńsku (Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny), Raczkach (Trójcy Przenajświętszej) oraz Radziejach (Chrystusa Króla). Cztery z nich (Pruska, Przerośl, Puńsk, Raczki) wywodzą się z dawnej diecezji łomżyńskiej, a jedna (w Radziejach) z diecezji warmińskiej. Najstarszymi ośrodkami kultu katolickiego są tu parafie w Radziejach (początek w XV wieku, w XVI w. narzucono tutaj protestantyzm) oraz w Przerośli, Puńsku, i Raczkach (istniały już w XVI w.), najmłodszą zaś parafia w Prusce (początek lata 30. XX wieku, funkcjonuje najpierw jako parafia w Wólce Karwowskiej). Największą parafią pod względem liczby wiernych spośród tego grona jest tu parafia pw. Trójcy Przenajświętszej w Raczkach – ma ona obecnie ok. 4,5 tys. wiernych.

Pruska (Matki Bożej Częstochowskiej)

Pruskę założyli chłopci, którzy osiedlili się na tych terenach w drugiej połowie XVI w. Dalsze losy tej miejscowości związane są z rodem podskarbiego królewskiego – Jakuba Lipskiego, który przejął ziemię chłopów, a ich samych przeniósł do nowej wsi zwanej Wólką (dziś Wólka Karwowska). Tereny te należały wówczas do parafii w Bargłowie i w Rajgrodzie.

Myśl o utworzeniu parafii na tych terenach powstała na początku lat trzydziestych XX w., kiedy to wychodząc naprzeciw prośbom mieszkańców części parafii Bargłów Kościelny i Rajgród, należących do ówczesnego dekanatu szczuczynskiego, biskup łomżyński Stanisław Kostka Łukomski 9 sierpnia 1932 r. poświęcił we wsi Wólka Karwowska (należącej do parafii Bargłów) kaplicę (obiekt zabytkowy z 1771 r., zakupiony i przywieziony do Wólki Karwowskiej z parafii Bakalarzewo), do której uczęszczali wierni z okolicznych

* ks. Wojciech Guzewicz – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>; e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

wiosek. Na początku 1933 r. przy kaplicy zamieszkał wikariusz parafii Bargłów Kościelny – ks. Józef Jarnicki. Dnia 1 maja 1937 r. bp Stanisław Łukomski erygował kanonicznie samodzielną parafię we wsi Wólka Karwowska pw. Matki Bożej Częstochowskiej. Kaplica uległa zniszczeniu podczas działań wojennych w 1944 r.

Na mocy umowy zawartej pomiędzy Powiatowym Związkiem Samopomoc Chłopska w Grajewie a parafią Wólka Karwowska z dnia 5 kwietnia 1945 r., wydzierżawiona została „resztówka” majątku Pruska na potrzeby parafii. W następnych latach dzierżawę tę odnawiano. W związku ze zmianą lokalizacji parafii o przyłączenie do parafii Wólka Karwowska z siedzibą w Prusce poprosili mieszkańcy wsi: Tajno Stare, Tajno Podjeziorne, Tajenek i Tajno Łanowe (z parafii bargłowskiej), co na mocy dekretu biskupa łomżyńskiego, od dnia 5 lipca 1947 r. zostało wprowadzone w życie. W 1952 r. wieś Tajno Łanowe ponownie przeniesiono do parafii bargłowskiej. W 1956 r. garaże na wydzierżawionym terenie przebudowano na kaplicę, która w latach siedemdziesiątych została przebudowana na kościół parafialny. Poświęcenia obiektu i konsekracji ołtarza dokonał bp Edward Samsel 7 listopada 1992 r. Od 2021 r. nazwa parafii został ujednoczona i brzmi – Matki Bożej Częstochowskiej w Prusce.

Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Prusce jest murowany, zbudowany z cegły, jednonawowy z zakrystią od strony wschodniej. Długość kościoła wynosi 29 m, szerokość – 11, 5 m, a wysokość – 13 m.

Wewnątrz świątyni centralne miejsce zajmuje prezbiterium. Ołtarz główny stanowi obraz Matki Boskiej Częstochowskiej malowany na blasze prawdopodobnie w 1933 r. przez Jana Pskowskiego z Krakowa. Pod nim wmurowane jest tabernakulum. Ponad obrazem znajduje się polichromia obejmująca cztery sceny chrystologiczne: dwie na ścianie wschodniej: „Ostatnia wieczerza” i „Chór świętych aniołów” (powyżej) oraz dwie boczne po jednym z każdej strony: scena „Zwiastowania NMP” oraz „Narodzenie Pana Jezusa”. Ołtarz posoborowy z drewna dębowego wykonany w 1990 r. Znajduje się w nim portatył z relikwiami św. Amata i św. Konstancjusza.

W narożach ścian bocznych, symetrycznie, znajdują się dwa drewniane ołtarze boczne: św. Józefa i Jezusa Miłosiernego. Ściany Kościoła zdobi polichromia przedstawiająca 6 scen: „Adam i Ewa w Raju”, „Św. Paweł z mieczem i księgą”, „Św. Piotr z kluczami”, na ścianach północnych oraz „Mojżesz z kamiennymi tablicami”, „Św. Maria Magdalena z naczyniem”, „Św. Agata z krzyżem, palmą i księgą”. Na ścianach bocznych umieszczone są stacje Drogi Krzyżowej malowane wykonane w technice olejnej przez Aleksandra Kwiatkowskiego.

Na terenie parafii znajdują się dwa cmentarze parafialne. Jeden w miejscowości Wólka Karwowska (poświęcony 3 listopada 1934 roku, o powierzchni 0,75 ha) i drugi w Prusce (oddalony od kościoła o ok. 200 m, mający ok. 1 ha powierzchni i poświęcony 26 sierpnia 1945 r.). Wierni są chowani na obu cmentarzach.

Plebania wraz z dwoma budynkami gospodarczymi zbudowana została w 1967 r. staraniem ks. Stanisława Dąbrowskiego i parafian. Jest to jednopiętrowy budynek z mieszkalnym poddaszem.

W 1974 r. do parafii należało ok. 2000 katolików, w 1997 r. – ok. 1500, a w 2017 r. – 1200. Należą do niej następujące miejscowości: Bułkowizna, Dreństwo (nr 18-89), Karczewo, Kroszewo (szkoła – nr 27), Orzechówka, Pruska, Tajenko, Tajno Podjeziorne, Tajno Stare, Wólka Karwowska, Woznawieś (nr 1-6).

Funkcję proboszcza parafii spełniali: ks. Józef Jarnicki (1937-1946), ks. Henryk Pogorzelski (1946-1950), ks. Władysław Krawczyk (1950-1957), ks. Bronisław Słodziński (1957-1959), ks. Stanisław Kossakowski (1959-1966), ks. Mieczysław Dąbrowski (1966-1971), ks. Stanisław Dąbrowski (1971-1983), ks. Marian Olszewski (1983-1984), ks. Wiesław Domitrz (1984-1989), ks. Waclaw Izbicki (1989-2003), ks. Piotr Butrymowicz (2003-2011), ks. Jarosław Mierzejewski (od 2011 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. Stefan Karpiński, ks. dr Czesław Oleksy, ks. dr hab. Jerzy Sikora i ks. dr Andrzej Pieńkowski.

J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego*, red. M. Gnatowski, H. Majewski, t. 1, Warszawa 1975, s. 9-252; W. Jemielity, *Diecezja łomżyńska. Studium historyczne parafii*, Łomża 1990, s. 64, 69; W. Kotarski, *Dzieje duszpasterstwa katolickiego w parafii Pruska (Wólka Karwowska) od jej założenia do 1992 roku*, Warszawa 1999 [mps BWSDE]; *Schematyzm diecezji elckiej 2003*, opr. T. Ratajczak, Ełk, s. 146; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Pruska*, „Martyria” 2001, nr 1, s. 16, 24; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Pruska*, „Martyria” 2009, nr 12, s. 8, 24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012, s. 429-431; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 187.

Przerośl (Narodzenia Najświętszej Maryi Panny)

Historia Przerośli sięga połowy XVI w. Wtedy to na styku Puszczy Perstuńskiej i Przełomskiej założona została wieś Krzywowola (Krzywólka), a wkrótce także Przerośla (Mała Przerośl). Do 1571 r. Przerośl miała już wytyczony prostokątny rynek, odchodzące od niego ulice i parcele budowlane. Układ przestrzenny był charakterystyczny dla ówczesnej epoki wzorowany na założeniach renesansowych zamków, których mury okalały znajdujący się wewnątrz prostokątny wirydarz. W 1576 r. król Stefan Batory przyznał Przerośli prawa miejskie. Herbem nowego miasta było wyobrażenie „lwa za kratą”. W sto lat później Przerośl była już największym miastem na Suwalszczyźnie. Niestety wojny szwedzkie, a następnie epidemia dżumy z początku XVIII w. spowodowały upadek miasta.

Parafię polecił zorganizować (i dał sówite uposażenie) król Zygmunt August 21 marca 1571 r. na prośbę Wojciecha Radzymińskiego, leśniczego przeorońskiego (później z parafii Przerośl wyłączono wieś Suwałki i okolice (1710), utworzono parafię Jeleniewo (1771), utworzono parafię Smolniki (1919) i utworzono parafię w Pawłowce (1923). Pierwszy kościół (drewniany) wzniesiono w Przerośli w 1570 r. (ks. Szymon Borkowski). Miał on trzy ołtarze: Niepokalanego Poczęcia NMP (ołtarz główny), Michała Archanioła (ołtarz boczny) i Przemienienia Pańskiego (ołtarz boczny). Poświęcił go bp Eustachy Wołowicz z Wilna. Drugi kościół (także drewniany) zbudowano dzięki staraniom ks. Franciszka Żukowskiego w 1821 r. i wg projektu Tryniszewskiego – budowniczego województwa augustowskiego. Budowę obecnie istniejącego kościoła rozpoczęto po I wojnie światowej wg projektu inż. Wendrowskiego. Ukończono ją dopiero w latach 1948-1953. Poświęcił go bp Aleksander Mościcki w 1953 r.

Kościół jest zbudowany z cegły i ciosanych kamieni polnych w podmurówce, trójnawowy, na planie krzyża łacińskiego. Od północy przylega doń zakrystia, od południa – kaplica (na planie prostokąta), a od zachodu – jednokondygnacyjna wieża na planie kwadratu wpisana w plan korpusu nawowego. Całkowita długość kościoła wynosi 26 m, szerokość 18 m, wysokość do sklepienia 12 m, wysokość wieży – ok. 20 m. Na placu przykościelnym znajduje się drewniana dzwonnica z 1821 r.

Kościół posiada wewnątrz o okładzie trójnawowym. Nawy oddzielone są arkadami. Ołtarz główny znajduje się w centralnej części świątyni. Jest architektoniczny, jednopolowy ze zwieńczeniem, wykonany z jasnego kamienia, złocisty. W polu głównym znajduje się obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus. Obraz pochodzi z połowy XX wieku. Obraz flankują po dwie bliźniacze kolumny z korynckimi głowicami, które podtrzymują przerwany fryz i zwieńczenie bogato dekorowane, zakończone łukiem wklęsło-wypukłym. W ołtarzu znajduje się tabernakulum. Na tabernakulum ołtarz wystawienia w formie czterech kolumn nakrytych daszkiem namiotowym. Zwieńczenie stanowi kula z krzyżem.

Ołtarz boczny św. Antoniego usytuowany jest w narożu ściany tęczowej, po stronie północnej kościoła. Ołtarz architektoniczny, jednopolowy. W polu głównym, we wnęce pełnoplastyczna rzeźba św. Antoniego z Dzieciątkiem Jezus na ręce (XIX w.). Figurę flankują po dwie bliźniacze kolumny z korynckimi głowicami, które podtrzymują zwieńczenie, zakończone łukiem wklęsło-wypukłym. Między kolumnami, we wnękach znajdują się figury świętych: św. Teresy od Dzieciątka Jezus (z lewej) i św. Jana Nepomucena (z prawej).

W narożu ściany tęczowej po stronie południowej znajdują się witrażowe drzwi do kaplicy, które przedstawiają Matkę Bożą i św. Maksymiliana Marię Kolbego. Nad drzwiami znajduje się obraz Jezusa Miłosiernego. Ołtarz boczny Przemienienia Pańskiego usytuowany jest na ścianie wschodniej kaplicy. Ołtarz rozwiązany analogicznie jak poprzedni z tą różnicą, że w polu głównym znajduje się w złotej ramie obraz Przemienienia Pańskiego (XVII w.).

Naprzeciw ołtarza głównego znajduje się chór muzyczny z balustradą. W głębi organy z niewielkim prospektem organowym w stylu klasycystycznym, zwieńczonym trójkątnym szczytem z stylizowanym elementem roślinnym. Pod chórem, przy głównym wejściu znajdują się dwie nisze, w których umieszczono pełnoplastyczne figury: Jezusa Króla Wszechświata i św. Barbarę.

Na terenie parafii znajduje się kaplica pw. Miłosierdzia Bożego w Zarzeczcu. Od pobliskich domów odróżnia ją mała wieżyczka na kalenicy zwieńczona krzyżem. Wewnątrz, na ścianie głównej, umiejscowiono drewniany krzyż z metalową płaskorzeźbą Jezusa. Obok krzyża zawieszono zostały obrazy Najświętszego Serca Pana Jezusa i Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny.

Plebania została wybudowana w 2 połowie XX wieku jako budynek piętrowy, murowany o wymiarach długość – 18 m, szerokość – 6 m, wysokość – 4 m.

Cmentarz parafialny o powierzchni 1,3 ha odległy jest od kościoła o 1,5 km (na obrzeżach miasta).

W 1925 r. do parafii należało 2800 katolików, w 1974 r. – 2500, w 1997 r. – 1900, a w 2017 r. – ok. 1500. Parafię tworzy 15 miejscowości: Blenda, Bućki, Hańcza, Krzywólka, Łanowicze Małe, Olszanka, Nowa Przerośl, Prawy Las, Przełomka, Przerośl, Przerośl Kolonie, Przerośl Osada, Wersela, Zarzeczce i Zusenko.

W ostatnim stuleciu proboszczami parafii byli: ks. Józef Wołągiewicz (1907-1937), ks. Ignacy Tuziński (1937-1946), ks. Kazimierz Pyszkowski (1946-1947), ks. Stanisław Kamiński (1947-1955), ks. Zygmunt Poniatowski (1955-1974), ks. Henryk Karwowski (1974-1985), ks. Kazimierz Żelaźnicki (1985-1999), ks. Janusz Chachulski (od 1999 r.). Z parafii pochodzą m.in. o. Kajetan Rubin OFM, o. Sebastian Sojkowski OFM, ks. Stanisław Pietkiewicz SDB, ks. Kamil Jasiński, br. Archanioł Siemaszko OFM.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 9, Warszawa 1888, s. 176; W. Kłapkowski, *Fundacje i uposażenie kościołów w Przerośli i Puńsku*, „Ateneum Wileńskie”, 13(1938), s. 217-229; Cz. Matusiewicz, *Historia kościoła i parafii Przerośl*, Wilno 1939 [mps, Archiwum Andrzeja Matusiewicza]; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1965, s. 51-134; W. Jamielity, *Parafie Suwałk i okolicy*, Łomża 1990; J. Bacewicz, *Podstawy wiedzy regionalnej. Ziemia suwalska*, Słobódka 2002, s. 66-68, 171; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Przerośl*, „Martyria” 2005, nr 9, s. 9, 24; *Architektura sakralna. Powiat augustowski, sejneński, suwalski*, opr. J. Kotyńska-Stetkiewicz, G. Ryżewski, Białystok 2005; J. Szlaszyński, *Przerośl. Dzieje miasta i gminy*, Przerośl 2009; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012, s. 432-434; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 188; T. Naruszewicz, *Początki parafii Janówka, Szczebra, Raczki, Bakalarzewo, Suwałki, Wigry, Filipów, Jeleniewo, Przerośl, Kaletnik i Wiżajny*, w: *Ex Vita vivit! 30. rocznica diecezji elckiej (1992-2022)*, red. ks. M. Sieńkowski, ks. R. Sawicki, Elk 2022, s. 457-485.

Puńsk (Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny)

W XVI w. tereny dzisiejszego Puńska należały do leśnictwa sejwejskiego i mieścił się tu dwór leśniczego. Na przełomie XVI i XVII w. Stanisław Zaliwski, chorąży litewski i leśniczy sejwejski, przystąpił do tworzenia w Puńsku ośrodka miejskiego. W 1597 r. ufundował i wyposażył kościół parafialny oraz zezwolił na targi w niedziele i święta. Ze względu na litewską ludność proboszczem miał być Litwin lub kapłan znający język wiernych. Prawa miejskie Puńsk otrzymał prawdopodobnie w 1647 r. z rąk króla Władysława IV. Był więc miastem królewskim, a także trzecim (po Berżnikach i Sejnach) miastem Sejneńszczyzny. Miejscowość utraciła prawa miejskie w roku 1852. W roku 1934 nastąpił wielki pożar Puńska, po którym odbudowano miejscowość według nowych założeń urbanizacyjnych, które nadały mu charakter miasteczka. Po II wojnie światowej Puńsk stał się stolicą kulturalną polskich Litwinów.

Pierwszy kościół w Puńsku powstał w roku 1597 z fundacji Stanisława Zaliwskiego. W 1606 r. król Zygmunt III Waza potwierdził nadania z 1597 r. i 1600 r., a dodatkowo uposażył od siebie parafię. Po spłonięciu kościoła w 1772 r. zbudowano nowy. W 1868 r. również i tę budowlę strawił ogień. Zbudowano wówczas drewnianą kaplicę. Obecny kościół, murowany, pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, wzniesiono w latach 1877-1881 staraniem ks. Kazimierza Jonkajtysa oraz parafian. Konsekrował go bp Paweł Wierzbowski 30 września 1887 r. Pierwotnie do Puńska należały również tereny dzisiejszej parafii Becejły, Budwiecie, Kaletnik i Smolany.

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny jest niezorientowaną bazyliką z prezbiterium skierowanym na południowy wschód. Korpus nawowy złożony jest z czterech przęseł i poprzedza go od północy masyw wieżowy. Pomiędzy prostokątnymi w planie na wysokości przyziemia wieżami umieszczono kruchtę. Do korpusu nawowego na wysokości drugiego przęsła (licząc od strony prezbiterium) od wschodu i zachodu przylegają kwadratowe w planie kaplice. Od południa korpus nawowy łączy się z jednoprzęsłowym prezbiterium ujętym dwoma pastoforiami. Do prezbiterium od północy przylega trójbocznie zamknięta absyda. Kościół przykrywa dach pulpitowy, dwuspadowy. Wymiary kościoła są następujące: długość 50 m, szerokość 33 m, wysokość (do sklepienia) 18,5 m, wysokość wież – 35 m.

Świątynia nawiązuje formą architektoniczną do gotyckiej architektury cysterskiej. Świadczy o tym plan świątyni: to trójnawowa bazylika bez transeptu i ambitu, z prostokątnym jednoprzęsłowym prezbiterium zamkniętym we wnętrzu prosto, ujętym po bokach przez dwa pastoforia. Podobnie elewacja północna, przysadzista, dolne kondygnacje wież maskowane masywnymi formami fasady markują wrażenie, iż do bezwieżowej fasady dobudowano ośmiokątne wieże w innej fazie budowy świątyni. Ciekawy efekt daje zastosowanie kamienia łamanego jako budulca ścian kościoła. Z jednej strony jest to odwołanie do architektury romańskiej, z drugiej – jest nawiązanie do miejscowego budownictwa ludowego. Kamień łamany był powszechnym budulcem na Su-

walszczyźnie w okresie wznoszenia kościoła w Puńsku. Takie połączenie tradycji romańskich wraz z zaczerpnięciem arsenалу gotyckich form, detalu architektonicznego, sklepień krzyżowo-żebrowych, jest wyraźnym odniesieniem do architektury cysterskiej XIII i XIV wieku.

W centralnej części świątyni, na ścianie prezbiterialnej, znajduje się ołtarz główny. Jest on architektoniczny, trójosiowy, jednokondygnacyjny, ze zwieńczeniem wykonany z drewna dębowego. Przednia ściana skrzyniowej podstawy mensy ujęta została parami kolumn. Predella wysoka, rozczłonkowana pilastrami i dwoma konsolami, na których wsparto retabulum. W polu głównym znajduje się rzeźba Ukrzyżowania Chrystusa, ze stojącymi obok Maryją i św. Janem oraz klęczącą św. Marią Magdaleną. Zwieńczenie w formie niszy, zamknięte górą łukiem pełnym i ujęte po bokach kolumnkami. Poniżej, na przecięciu ramion krzyża, znajduje się tabernakulum. Osie boczne mają formę piętrowych nisz ujętych kolumnami, w nich rzeźbione figury św. Józefa i św. Kazimierza (w kondygnacji dolnej) i figury aniołów (w kondygnacji górnej). Po prawej stronie, między kolumnami nastawy ołtarzowej, znajduje się rzeźba przedstawiająca św. Kazimierza w postawie stojącej. W prawej ręce trzyma drewniany krzyż, zaś w lewej kwiaty. Po lewej stronie między kolumnami nastawy ołtarzowej znajduje się rzeźba św. Józefa (w postawie stojącej), trzymającego Dziecię Jezus na swych rękach. Uszaki ołtarza głównego o charakterze barokowym, ażurowe, złożone. Całość wykonana z ciemnego dębu. Wykonany z ciemnego dębu ołtarz soborowy znajdujący się w prezbiterium ma kształt sarkofagu.

Ołtarz boczny Matki Bożej Miłosierdzia znajduje się w prawej nawie, po stronie północno-wschodniej kościoła. Wykonany ciemnego kamienia ołtarz architektoniczny, trójosiowy, jednokondygnacyjny, ma zwieńczenie w kształcie podwójnej wimpergi nałożonej jedna na drugą oraz sterczyn z kwiatonami. Przednia ściana skrzyniowej podstawy mensy z trzema płycinami i złoconiami. W centralnej części ołtarza umieszczony został prostokątny, zamknięty łukiem ostrym obraz Matki Bożej Miłosierdzia, zasłaniany obrazem Apostołów Judy Tadeusza i Szymona. Po bokach na marmurowych postumentach stoją 2 rzeźby: św. Kingi (po lewej) i św. Hieronima (po prawej). Pod obrazem umieszczono tabernakulum. Dekorację ołtarza stanowią złożone elementy gotyckiej dekoracji: wić roślinna, kwiatony, żabki.

Ołtarz boczny św. Jerzego usytuowany jest po stronie południowo-zachodniej kościoła, w lewej nawie. Jest to wykonany z jasnego kamienia ołtarz architektoniczny, trójosiowy, jednokondygnacyjny, ze zwieńczeniem w kształcie podwójnej wimpergi nałożonej jedna na drugą oraz sterczyn z kwiatonami. Przednia ściana skrzyniowej podstawy mensy z trzema płycinami i złoconiami. W centralnej części ołtarza umieszczony został prostokątny, zamknięty łukiem ostrym obraz św. Jerzego walczącego ze smokiem. Po bokach na wysokich postumentach widzimy 2 figury: Matki Bożej Niepokalanej (po lewej) i św. Augustyna (po prawej). Pod obrazem umieszczono tabernaku-

lum. Dekorację ołtarza stanowią złożone elementy gotyckiej dekoracji: wić roślinna, kwiatony, żabki.

W kościele znajduje się także kaplica św. Piotra i Pawła, a w niej wykonany z ciemnego dębu ołtarz – architektoniczny, trójosiowy, jednokondygnacyjny, ze zwieńczeniem w kształcie podwójnej wimpergi nałożonej jedna na drugą oraz sterczyn z kwiatonami. W centrum ołtarza umieszczono prostokątny, zamknięty łukiem ostrym obraz św. Piotra i Pawła. Po obu stronach ołtarza umieszczono obrazy: po lewej św. Siostry Faustyny, zaś po prawej Bożego Miłosierdzia.

Druga kaplica w kościele poświęcona została Matce Bożej Królowej Świata. Znajdujący się w niej ołtarz, wykonany z niebieskiego marmuru, jest architektoniczny, trójosiowy, jednokondygnacyjny, ze zwieńczeniem w kształcie podwójnej wimpergi nałożonej jedna na drugą oraz sterczyn z kwiatonami. Przednia ściana skrzyniowej podstawy mensy z trzema płycinami i złożeniami. W centrum ołtarza umieszczono figurę Matki Bożej Królowej Świata wykonaną z białego kamienia. Figurę Maryi flankują figury aniołów umieszczone na wysokich cokołach. Pod figurą znajduje się tabernakulum.

Naprzeciw ołtarza głównego znajduje się chór muzyczny z drewnianą balustradą. W głębi organy i neogotycki prospekt organowy zakończony trzema wimpergami.

Obok neogotyckiego kościoła pw. NMP z roku 1881 do ciekawych miejsc w Puńsku należy synagoga z przełomu XIX i XX w., izba regionalna, usytuowana w pomieszczeniach plebanii, z ekspozycją poświęconą tkactwu ludowemu, skansen, mieszczący się w budynku domu kultury, zawierający ponad 2 tys. eksponatów, drewniana wikarówka i parafialny spichlerz z II połowy XIX w., a także stojące w różnych punktach miejscowości ludowe kapliczki litewskie (np. dwie z nich znajdują się przed kościołem parafialnym).

Na terenie parafii znajduje się kościół filialny pw. bł. Jerzego Matulewicza w Widugierach. Świątynia jest murowana, z czerwonej i białej cegły oraz kamienia w podmurówce, na planie trzech kwadratów połączonych schodkowo. Budowę kościoła w Widugierach rozpoczął ks. Ignacy Dziermejko. W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia kościół ten stał się zarzewiem konfliktu litewskiego, doszło do jego profanacji i otwarto po zmianie proboszcza w 1994 r. Od 2000 r. trwały prace wykończeniowe i 13 września 2020 r. został on konsekrowany przez bpa Jerzego Mazura.

Plebania to budynek murowany, piętrowy, wzniesiony w 1973 r. staraniem ówczesnego proboszcza ks. Ignacego Dziermejki, znajdujący się w niedalekim sąsiedztwie kościoła parafialnego.

Cmentarz grzebalny ulokowany został w odległości 1 km od kościoła parafialnego. Jego powierzchnia sięga 3,5 ha. Znajduje się tam m. in. kaplica w stylu neogotyckim z końca XIX w., zbudowana przez ks. Macieja Narkiewicza, odbudowana na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia przez

ks. Ignacego Dziermejkę, odrestaurowana w roku 2013, oraz kaplica murowana i stosunkowo dość duża liczba starych nagrobków.

Puńsk jest silnym ośrodkiem kultury litewskiej. Zamieszkuje ten teren kilka tysięcy Litwinów. Znajduje się tu m.in. wydawnictwo „Aušra” (litew. „Jutrzenka”), drukujące periodyki polskich Litwinów: „Aušra”, „Aušrelė”, „Saltinis”, „Suvalkietis”, Dom Kultury Litewskiej oraz Liceum Ogólnokształcące z językiem wykładowym litewskim.

W 1925 r. liczba wiernych sięgała 4900 osób, w 1974 r. – 4000, w 1997 r. – 4100, natomiast w 2017 r. – ok. 3900. Obecnie w skład parafii wchodzi następujące miejscowości: Aleksandrówka, Buda Zawidugierska, Budzisko, Buraki, Dębniak, Dziedziule, Giłujcze, Jegliniec, Kalinowo, Kompocie, Krejwiany, Mikołajówka, Nowinniki, Ogórki, Oszkinie, Pelele, Podwojponie, Połuńce, Przystawańce, Puńsk, Puńsk Wieś, Romaniuki, Sadržawki, Sejwy 21, Stare Grauże, Szlinokiemie, Szołtany, Szymanowizna, Tauryszyski, Trakiszyki, Trumpole, Wesołowo, Widugiery, Wojczuliszyki, Wojponie, Wojtokiemie, Wołyńce, Zaboryszki oraz Żyrwiny.

W ostatnim stuleciu proboszczami byli tu następujący duchowni: ks. Józef Szwedas (1922-1932), ks. Jan Sawicki (1932-1936), ks. Antoni Żewis (1936-1949), ks. Kazimierz Romanowski (1950-1956), ks. Stanisław Kamiński (1956-1957), ks. Antoni Szumiński (1957-1967), ks. Ignacy Dziermejko (1967-1993), ks. Jan Jerzy Macek (1993-1999) i ks. Czesław Bagan (od 1999 r.). Proboszczowi pomaga zwykle jeden wikariusz.

Z parafii pochodzą m.in. ks. Alfons Jurkiewicz, ks. Bronisław Kuculis, o. Waldemar Żukowski OMI, o. Antoni Degutis OMI, ks. Izidor Sadowski SDB, ks. Antoni Burba MSF, ks. Józef Draugialis SDB, o. Czesław Wasilewski OFM, s. Lucyna Gibowicz RM, s. Teresa Skibicka RM.

W. Kłapkowski, *Fundacje i uposażenie kościołów w Przerośli i Puńsku*, „Ateneum Wileńskie”, 13(1938), s. 217-229; K. Szakiel, *Dzieje duszpasterstwa parafii Puńsk w latach 1818-1925*, Warszawa 1999 [mps BUKSW]; A. Boharewicz-Richter, *W Puńsku – najpiękniejszej wsi litewskiej*, „Martyria” 1999, nr 2, s. 9; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Puńsk*, „Martyria” 2011, nr 4, s. 16,24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., *Elk* 2012, s. 435-437; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], *Elk* 2017, s. 189; W. Guzewicz, *Na styku kultur i narodów. Studium administracyjno-historyczne kościołów i parafii dekanatu sejneńskiego*, *Elk* 2021, s. 55-67.

Raczki (Trójcy Przenajświętszej)

Raczki zostały założone w pierwszej połowie XVI w. w dobrach Stanisława Michnowicza Raczkowskiego, które nadał mu w 1514 r. król Zygmunt I. Ulokowane zostały na prawym brzegu rzeki Rospudy, przy trakcie handlowym z Grodna do Prus. W dokumentach wymieniane są jako miasto już w roku

1558. Jan III Sobieski w 1682 r. nadał Raczkom przywilej na dwa jarmarki rocznie i jeden targ w tygodniu.

W połowie XVIII w. Raczki przeszły na własność rodziny Paców. Szczególnie w czasach rządów Ludwika Paca nastąpiło tu dużo zmian. Sprowadzeni zostali koloniści angielscy i niemieccy, powstała manufaktura obrusów i serwet, na rynku wzniesiono dwukondygnacyjny zajazd z czterema wieżyczkami w narożach i z okazałą brama wjazdową (wg projektu H. Marconiego), rynek został powiększony, wybudowano kilka murowanych kamieniczek.

Po powstaniu listopadowym obiekty należące do Paca zostały rozebrane. W 1839 r. wzniesiono ratusz z kamienia i cegły, ale po powstaniu styczniowym i ten budynek rozebrano (zbudowano z niego dom dla magistratu i żydowską bożnicę). Raczki jak cały region przeżywały okres stagnacji.

W latach międzywojennych miejscowość stanowiła ważny punkt handlowy z Niemcami, a podczas II wojny światowej była umocniona linią obrony niemieckiej. Po wojnie wybudowano tu m.in. osiedle mieszkaniowe, szkołę podstawową, gimnazjum, salę gimnastyczną. Ciekawą atrakcją turystyczną jest organizowany w pobliskiej Dowspudzie Festiwal Muzyki i Kultury Celtyckiej.

Parafię utworzono tu w 1599 r. Z tego okresu pochodzi także pierwszy kościół, ufundowany przez Marynę Raczkównę Massalską. Zbudowano go w stylu gotyckim jako obiekt drewniany, jednonawowy, ze sklepieniem łukowym. Kościół ten wraz z całą osadą spłonął w 1765 roku. Pod koniec XVIII w. rozpoczęto budowę nowego, murowanego kościoła o cechach barokowych. Przetrwał on do dziś, choć nie w tantym stylu, gdyż uległ kilku przebudowom. Barokowej świątyni nie dokończono, zaś wznowione w 1811 r. prace przekształciły obiekt w neogotyck. Tak się jednak nie stało. W 1823 r. rozpoczęto kolejną przebudowę i dokończono ją ok. 1825 r. w stylu zbliżonym do klasycyzmu (przebudową kierował słynny Henryk Marconi). Również i wnętrze świątyni zdobione było przez włoskich artystów zaangażowanych przez Michała Ludwika Paca do prac w Dowspudzie. Kościół został poświęcony przez bpa Stanisława Kostkę Choromańskiego (administratora diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej) 27 września 1835 r. Parafia należy dziś do dekanatu suwalskiego pw. Ducha Świętego.

Świątynia zbudowana jest na planie wydłużonego prostokąta z półkolistą absydą, nad którą znajduje się trójkondygnacyjna wieża z wysoką latarnią pokrytą kopułą i zwieńczoną krzyżem. Korpus nawy głównej przykryto dachem dwuspadowym wykonanym z blachy szwedzkiej, nawy boczne dachem jednospadowym (pulpitowym), zaś dach nad zakrystią i kaplicą św. Stanisława Kostki – trzyspadowym. Długość kościoła wynosi 34 m, szerokość 22 m, wysokość do sklepienia 12 m, a wysokość wieży 26 m.

Wokół nawy głównej i przez prezbiterium biegnie gzyms, dekorowany oszczędnie w tzw. „wole oczy”. Ten element zdobniczy został zastosowany w całym kościele, nie tylko do gzymsu, ale także do kolumn, ambony itd. Sufit pokryty kasetonami. Po bokach stoją kolumny, po sześć z każdej strony. Na

belkowaniu kolumn ustawiono poczet świętych polskich. Między drugą a trzecią kolumną po lewej stronie znajduje się ambona skrzyniowa, oszczędnie zdobiona. Po drugiej stronie umieszczony został balkon, z którego Pacowie słuchali Mszy św. Dziś znajduje się tam figura św. Jana Chrzciciela z barankiem. Pod sufitem po obu stronach znajdują się półokrągłe okna wypełnione witrażem, przedstawiające m.in. chrzest Polski, św. Wojciecha, śluby Jana Kazimierza, obronę Jasnej Góry.

W polu centralnym ołtarza głównego umieszczona jest scena Ukrzyżowania, wykonana przez Krakowską Szkołę Sztuk Pięknych. Krzyż i figury wykonano z drewna. Panorama Jerozolimy za krzyżem to gipsoplastyka, układana na miejscu, srebrzona. Pod krzyżem znajduje się tabernakulum w stylu szafkowym, z tronem zwieńczonym koroną. Ołtarz soborowy i lektorium wykonane zostały z marmuru. W oknach prezbiterium zamontowano dwa witraże przedstawiające Zwiastowanie NMP i Przemienienie Pańskie. Na ścianie w prezbiterium obraz Jezusa Miłosiernego, po przeciwnej stronie obraz na płótnie św. Michała Archaniola.

W kościele raczkowskim znajduje się kaplica pw. św. Stanisława Kostki. Do 1833 r. była to prywatna sień wejściowa Paców, a obecnie baptysterium. Wewnątrz kaplicy centralne miejsce zajmuje ołtarz barokowy, zdobiony elementami stylizowanej roślinności i rocaillé'ami, a wykonany przez artystów włoskich. W głównym polu ołtarza umieszczono obraz Matki Bożej Różańcowej. W mensie ołtarza znajduje się krypta św. Stanisława Kostki. Neogotycki krzyż na tabernakulum pochodzi z XIX w. i początkowo znajdował się w prywatnym gabinecie Paca. Na prezbiterium stoi XIX-wieczna drewniana chrzcielnica, nakrywana kopułą zwieńczoną krzyżem.

Obraz umieszczony w ołtarzu prawej nawy przedstawia Trójcę Świętą oraz Ukoronowanie NMP. W nawie umieszczono także dwie prostokątne płyty nagrobne. Pochodzą z pierwszej połowy XIX w. i są to prawdopodobnie stele grobowe z kaplicy pałacu w Dowspudzie. Ich wykonanie przypisuje się Ludwikowi Kaufmanowi – jednemu z uczniów słynnego rzeźbiarza włoskiego Antonio Canovy. W drugiej nawie w ołtarzu bocznym znajduje się figura Najświętszego Serca Jezusa. Po lewej stronie ołtarza stoi figura św. Jana Ewangelisty zachowana z oryginalnej sceny Ukrzyżowania w ołtarzu głównym, po lewej św. Antoni. W środkowym wejściu do nawy bocznej ustawiono zabytkową figurę św. Jana Nepomucena wykonaną w dębie wodnym.

Przy wejściu do kościoła znajduje się chór muzyczny z balustradą, wsparty na nieco wysuniętym portyku kolumnowym. W głębi organy piszczalkowe (23-głosowe) z 1967 r., wykonane przez firmę Kamińskich z Warszawy. Pod chórem stoją figury: św. Cecylii i króla Dawida – patronów muzyki kościelnej. Droga Krzyżowa umieszczona została w nawach bocznych. Są to gipsowe odlewy, emaliowane, zainstalowane tam w latach trzydziestych ubiegłego stulecia.

Na terenie parafii znajduje się kościół filialny pw. św. Brata Alberta w Józefowie. Powstał on w latach 1984-1987, a poświęcony został przez bpa

Juliusza Paetza 6 czerwca 1988 r. Obiekt wykonano z żelaza i betonu na planie wydłużonego prostokąta o wymiarach 33 m długości, 20 m szerokości i 12 m wysokości do sklepienia, a 22 m wysokości wieży. Po prawej stronie od frontonu wieża zwieńczona krzyżem. W kościele znajdują się trzy ołtarze: główny i dwa boczne. W ołtarzu głównym umieszczono duży drewniany krzyż, a pod nim metalowe tabernakulum. W jednym z ołtarzy bocznych znajduje się obraz św. Brata Alberta, w drugim zaś – obraz Matki Bożej Miłosierdzia. Nad kruchtą znajduje się chór muzyczny z elektrycznymi organami. Sklepienie kościoła skośne, pokryte deską sosnową. Na ścianach do wysokości okien umieszczono boazerię.

Plebania to budynek murowany z cegły, parterowy z zagospodarowanym poddaszem, o dachu dwuspadowym, zbudowany w latach pięćdziesiątych ubiegłego.

Cmentarz parafialny położony jest ok. 200 m od kościoła przy drodze do Olecka. Najstarsze groby pochodzą z początku XIX w. Niektóre z nich uznane zostały przez Wojewódzki Zarząd Konserwacji Zabytków za prawnie chronione i zabytkowe. W nowej części cmentarza wybudowano kaplicę pogrzebową. Poświęcił ją bp Edward Samsel w 2001 r.

W 1925 r. do parafii należało 6 tys. katolików, w 1974 r. – 5 tys., w 1997 r. i 2017 r. – ok. 4800. W skład parafii wchodzi 29 miejscowości: Bakaniuk, Bolesty, Chocki, Dowspuda, Franciszkowo, Józefowo, Koniecbór, Krukówek, Kurianki I, Kurianki II, Lipowo, Lipówka, Ludwinowo, Małe Raczki, Moczydły, Nieszki, Planta, Rabalina, Raczki, Rudniki, Rynie, Sidory, Stoki, Szczodruchy, Szkocja, Wasilówka, Wierciochy, Witówka, Żubrynek.

W ostatnim stuleciu proboszczami parafii byli: ks. Wincenty Kijewski (1908-1933), ks. Witold Balukiewicz (1933-1947), ks. Stanisław Makiel (1947-1958), ks. Wincenty Krajewski (1958-1962), ks. Czesław Rogalski (1962-1973), ks. Kazimierz Kaczorowski (1974-2001), ks. Henryk Polkowski (2001-2019), ks. Ryszard Grabowski (od 2019 r.). Obok proboszcza w parafii pracują jeden lub dwaj wikariusze. Z parafii pochodzą m.in. ks. Zygmunt Kopiczko, ks. Stanisław Nalbach CRL, ks. Józef Przekop TChr, ks. Piotr Naruszewicz, ks. dr Stanisław Ołów, ks. Czesław Bagan, ks. Jarosław Sieńkowski, ks. Piotr Krajewski, ks. Arkadiusz Paciorko, ks. dr Dariusz Brozio, ks. Arkadiusz Brozio, ks. Grzegorz Stankiewicz, ks. Tomasz Gajda, ks. Bogdan Chmielewski, ks. Karol Nowikowski, ks. Adam Nowikowski, ks. Robert Galicki, s. Petronela Czuper RM, s. Brunona Beata Burzyńska OP, s. Stanisława Kotarska SM, s. Bożena Ołdak CSFN, s. Halina Szczecina OP, s. Judyta Szczecina OP, s. Katarzyna Kłoczko SAPU, s. Dorota Karaś CR.

J. Wiśniewski, *Dobra Dowspudzkie Raczkowiczów*, „Rocznik Białostocki”, 4(1963), s. 447-457; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1965, s. 51-134; J. Wiśniewski, *Z dziejów Dowspudy i jej właścicieli*, „Rocznik Białostocki”, 13(1976), s. 367-390; A. Dobroński, *Szlachetny Ludwik Michał Pac*,

Suwałki 1986; Cz. Bagan, *Dzieje parafii Raczki w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w latach 1818-1925*, Łomża 1989 [mps BWSDE]; W. Jemielity, *Parafie Suwałk i okolicy*; Łomża 1990; S. Burzyński, *Szkoła Rolnicza w Dowspudzie*, Dowspuda 1998; C. Piłat, *Dzieje obszaru parafii Raczki do końca XVIII wieku*, Białystok [b.r.w., mps BUwB]; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012, s. 438-4440; W. Guzewicz, *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Elk 2014, s. 21-31; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 190; T. Naruszewicz, *Początki parafii Janówka, Szczebra, Raczki, Bakalarzewo, Suwałki, Wigry, Filipów, Jeleniewo, Przerośl, Kaletnik i Wiżajny*, w: *Ex Vita vivit! 30. rocznica diecezji elckiej (1992-2022)*, red. ks. M. Sieńkowski, ks. R. Sawicki, Elk 2022, s. 457-485.

Radzieje (Chrystusa Króla)

Przywilej lokacyjny wsi wydano 7 września 1437 r. Pierwsi mieszkańcy osiedlili się tu znacznie wcześniej. Dekret lokacyjny zapewniał uposażenie dla proboszcza i kościoła pw. św. Mikołaja. Na początku XVI w. parafia w Radziejach należała do dekanatu reszelskiego. Wieś lokowana była na 58 włókach, w tym 4 włóki były dla sołtysa i cztery na uposażenie parafii. W przywileju lokacyjnym chłopci zostali zobowiązani do szarwarków (świadczeń na cele publiczne, głównie budowę i utrzymanie dróg) na rzecz folwarku krzyżackiego Dobie. W czasie reformacji mieszkańcom tutejszym narzucono wyznanie ewangelickie. Miejscowość szczególnie ucierpiała podczas wojny polsko-szwedzkiej i najazdu Tatarów w XVII w. Według spisu z 1858 r. mieszkało w niej 798 osób, a w 1939 – 1139. Początkowo znaczną część mieszkańców stanowili Polacy. Z biegiem czasu osiedlało się tu coraz więcej Niemców. Mimo to, jeszcze w 1890 r. odprawiano w Radziejach nabożeństwa zarówno po polsku jak i po niemiecku. W 1912 roku stwierdzono jednak, że na terenie zboru mieszka zaledwie kilku Mazurów. Stąd też nabożeństwa w języku polskim już nie odprawiano.

Pierwszy kościół w Radziejach zbudowano prawdopodobnie wraz założeniem miejscowości. Budowla ta, jak wynika ze wzmianek historycznych, w 1574 r. chyliła się ku ruinie. Do odbudowy przystąpiono dopiero w 1673 r., dzięki finansowemu wsparciu Ahasvera hrabiego Lehndorffa. Przywilejem Fryderyka Wilhelma z 4 listopada 1683 r. Ahasver von Lehndorff uzyskał dziedziczne prawo patronackie nad kościołem w Radziejach. W 1826 r. z powodu złego stanu technicznego świątynia ta została częściowo rozebrana, a na jej miejsce wzniesiono nową (tylko wieża pozostała z kościoła poprzedniego). Przy jej wznoszeniu w 1827 r. wydatnie pomogła rodzina Lehndorffów. Po II wojnie światowej kościół opuszczony przez protestantów objęli katolicy. Parafię katolicką formalnie tu reaktywowano w 1962 r. Obecnie należy do dekanatu węgorzewskiego pw. św. Huberta.

Kościół jest zbudowany na planie foremnego ośmioboku (długość jednego boku 8,5 m) z ostrosłupowym i wielopłociowym dachem, z poderwanymi połaciami, pokryty czerwoną dachówką. Całość zwieńczona dwukondygnacyjną, drewnianą wieżyczką, zamkniętą stożkowym hełmem z krzyżem. Kościół jest murowany z cegły i kamienia o stylu neoklasycystycznym. Projektantem kościoła miał być następca tronu Fryderyk Wilhelm IV. Wejście główne znajduje się od strony zachodniej. Po tej samej stronie na placu przykościelnym znajduje się drewniana dzwonnica (dwa dzwony) z pierwszej połowy XVIII w. Zbudowana została na fundamentach kościoła z XV-XVI wieku. Na cmentarzu przykościelnym stoi jeszcze jedna dzwonnica. Umieszczono w niej dzwon z 1786 roku z herbem rodu Lehndorffów (obecnie pęknięty).

Kościół posiada wewnątrz o układzie jednonawowym. Świątynia wsparta na ośmiu drewnianych filarach. Od strony północnej i południowej umieszczone są balkony. W centralnej części kościoła widnieje duży krzyż i naturalnej wielkości figura Chrystusa, wykonana z polichromowanego betonu. Obok krzyża (od strony południowej) zawieszona jest gipsowa figura przedstawiająca Chrystusa Króla, natomiast od strony północnej obraz Matki Bożej Ostrobramskiej w złotej ramie. Poniżej obrazu zawieszona jest tabernakulum w kształcie skrzynki. Nad tabernakulum zawieszona jest wieczna lampka.

Ółtarz posoborowy wykonany jest z szarego i brązowego marmuru. To prosty stół wsparty na jednej nodze, profilowany. W tym samym stylu co ołtarz wykonana jest ambonka oraz posadzka w prezbiterium.

Z dawnego wyposażenia kościoła zachowały się dwa niderlandzkie obrazy z pierwszej połowy XVII wieku: *Pojmanie Chrystusa* i *Chrystus przed Piłatem* (w latach osiemdziesiątych XX wieku przeszły renowację, a obecnie są w depozycie Wyższego Seminarium Duchownego w Ełku). Z tego okresu jest również barokowy anioł chrzcielny, a morek i figury ewangelistów.

Naprzeciw prezbiterium umiejscowiono chór muzyczny z prospektem organowym, pochodzący jeszcze z czasów protestanckich. Organy z 1863 roku, wykonane z drewna malowanego, rzeźbione. Prospekt organowy jednosekcyjny i trójwieżyczkowy na bardzo niskim cokole. Wieżyczki wsparte o podobnej budowie; podstawy półkuliste.

Sufit świątyni – drewniany, z malowidłami – pochodzącymi jeszcze z czasów ewangelickich. W centralnej części malowidło przedstawia postać Jezusa Chrystusa Króla, siedzącego na obłokach. Po bokach Chrystusa umieszczone są cztery symbole ewangelistów: anioł i lew (od strony południowej) wół i orzeł (od strony północnej). Wokół Chrystusa rozciągają się kolorowe koła oraz postacie aniołów, które adorują Jezusa.

Plebania wybudowana w 1907 r. – to obiekt murowany, z czerwonej cegły, parterowy, o powierzchni 430 m². Znajduje się naprzeciw kościoła od strony zachodniej.

Parafia nie posiada własnego cmentarza. Korzysta z cmentarza komunalnego zarządzanego przez Urząd Gminny w Węgorzewie. Powierzchnia cmentarza wynosi ok. 2 ha.

W lesie, kilka kilometrów na północ od Radziej, znajdują się dobrze zachowane schrony przeciwlotnicze i bunkry z okresu drugiej wojny światowej.

W 1997 r. do parafii należało 1650 katolików, a w 2017 r. – ok. 800. W skład jej wchodzi następujące miejscowości: Dłużec, Jerzykowo, Kamień Duży, Kamionek Wielki, Łabapa, Mazany, Pilwa, Pniewo, Radzieje, Róże, Stawiska, Suchodoły, Sztynort Duży, Sztynort Mały, Tarławki.

Rządząmi parafii byli: ks. Marian Mazerski (1957-1963), ks. Daniel Romanowski (1963-1966), ks. Stanisław Antoni Klich (1966-1974), ks. Aleksander Walczyk (1974-1994), ks. Jerzy Kijowski (1994-2010), ks. Tomasz Lalak (2010-2015), ks. Bogdan J. Brusilo (2015-2020), ks. Janusz Haraburda (2020-2021), ks. Adam Konopka (od 2021 r.). Z parafii pochodzą m.in.: ks. Marian Kielbasa (w 1994 r. zmienił nazwisko na Pastuszko), ks. Henryk Bogusz, ks. Marek Kapusta, ks. Krzysztof Wodziński oraz kleryk Bartłomiej Hamadyk.

M. Szelemej, *Organizacja i formy duszpasterstwa w parafii Chrystusa Króla w Radziejach w latach 1946-1998*, Warszawa 2000 [mps BUKSW]; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Radzieje*, „Martyria” 2012, nr 2, s. 8, 24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Elk 2012, s. 441-443; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 191; W. Guzewicz, *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Elk 2017, s. 43-48.

* * *

Churches and Parishes of the Diocese of Elk (Part 19)

Summary

The article presents the Church centers in Pruska (Our Lady of Częstochowa), Przerośl (Nativity of the Blessed Virgin Mary), Puńsk (Annunciation of the Blessed Virgin Mary), Raczki (The Holy Trinity) and Radzieje (Christ the King).

Keywords: Pruska, Przerośl, Puńsk, Raczki, Radzieje, Diocese of Elk, Catholic Church.

Bibliografia

- Guzewicz W., „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992-2017)*, Elk 2017.
 Guzewicz W., *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Elk 2014.

- Guzewicz W., *Na styku kultur i narodów. Studium administracyjno-historyczne kościołów i parafii dekanatu sejneńskiego*, Ełk 2021.
- Guzewicz W., *Służyć Bogu i ludziom*, t. 1, Gdynia 2019.
- Guzewicz W., *Spór o diecezję*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, red. J. Walkusz, t. 18, Lublin 2019, s. 25-37.
- Guzewicz W., *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Ełk 2017.
- Guzewicz W., *Wojenne losy duchowieństwa na Suwalszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1939-1944)*, Ełk 2008.
- Jemielińska W., *Diecezja łomżyńska. Studium historyczne parafii*, Łomża 1990.
- Kłapkowski W., *Fundacje i uposażenie kościołów w Przerośli i Puńsku*, „Ateneum Wileńskie” 13(1938), s. 217-229.
- Naruszewicz T., *Początki parafii Janówka, Szczebra, Raczki, Bakalarzewo, Suwałki, Wigry, Filipów, Jeleniewo, Przerośl, Kaletnik i Wiżajny*, w: *Ex Vita vivit! 30. rocznica diecezji elckiej (1992-2022)*, red. M. Sieńkowski, R. Sawicki, Ełk 2022, s. 457-485.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, red. A. Skowroński i in., Ełk 2012.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017.
- Szlaszyński J., *Przerośl. Dzieje miasta i gminy*, Przerośl 2009.
- Wiśniewski J., *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1965, s. 51-134.